

Духа М.В.
д.е.н., доцент
професор кафедри економіки підприємства і підприємництва
Хмельницький національний університет
E-mail: dyha-mv@ukr.net

ПАРАДИГМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Розвиток економічної думки відбувався паралельно з розвитком цивілізації й особливо активно здійснювався за останні 200-250 років, коли перед урядами країн, насамперед, Західної Європи й США постали питання вирішення проблем соціально-економічного розвитку. Практичними засобами реалізації цих проблем стало нарощування промислового й сільськогосподарського виробництва, надання послуг.

Економічна теорія обґрунтування розвитку економіки пройшла становлення за такими основними стадіями:

- класична – представники: А. Сміт (Великобританія, 1723–1790 рр.), Д. Рікардо (Великобританія, 1772–1823 рр.);
- марксистська – представники: К. Маркс (Німеччина, 1818–1883 рр.), Ф. Енгельс (Німеччина, 1820–1895 рр.);
- неокласична (маржиналістська) – представники: Л. Вальрас (Франція, Швейцарія, 1834–1910 рр.), У. Джевонс (Великобританія, 1835–1882 рр.), А. Маршалл (Великобританія, 1842–1924 рр.), А. Пігу (Великобританія, 1877–1959 рр.);
- кейнсіанська, некейнсіанська – представники: Дж. Кейнс (Великобританія, 1883–1946 рр.), Е. Хансен (США, 1887–1975 рр.);
- ліберальна, неоліберальна – представники: Ф. Хайєк (Австрія, 1889–1992 рр.), В. Ойкен (Німеччина, 1891–1950 рр.), А. Мюллер-Армак (Німеччина, 1901–1978 рр.);

- монетаристська – представники: М. Фрідман (США, 1912–2006 рр.);
- інституціональна, неоінституціональна – представники: У. Мітчелл (США, 1874–1948 рр.), Дж. Гелбрейт (США, 1908–2006 рр.), Ф. Перру (Франція, 1903–1987 рр.), К. Ротшильд (Австрія, 1914–2010 рр.);
- неокласичного синтезу – представники: Дж. Хікс (Великобританія, 1904–1989 рр.), П. Самуельсон (США, 1915–2009 рр.).

Теоретико-методологічні підходи щодо функціонування економіки, засобів впливу на економіку змінювались, доповнювались та в цілому забезпечували основу формування та функціонування соціально-економічних систем як сукупності всіх соціально-економічних процесів, майнових відносин, організаційних форм. Сукупність цих характеристик, взаємозв'язки господарських суб'єктів на різних стадіях розвитку цивілізації сформували такі економічні системи, що змінювали одна одну:

- ринкова економіка вільної конкуренції (чистий капіталізм, XVIII–XIX сторіччя);
- сучасна ринкова економіка державного регулювання (капіталізм з другої половини XX сторіччя);
- традиційно неринкова;
- адміністративно-командна (соціалістична).

Ринкова економіка вільної конкуренції характеризується приватною власністю на ресурси, формуванням ринкового економічного механізму на основі законів ринку, вільною конкуренцією на основі множини вільних продавців і покупців, економічною свободою підприємців як вільних і рівноправних агентів ринку, свободою переміщення на ринку праці та свободою виробу товарів і послуг для власного користування, відповідальністю роботодавця за стан робочої сили з відповідальністю за виконання умов трудових угод. Економічний механізм системи забезпечував регулювання з урахуванням кон'юнктури ринку, економію витрат, отримання доходу, розвитку людського капіталу, що в цілому сприяло розвитку продуктивних сил приватної власності.

Слід вважати, що сучасна ринкова економіка з втручанням держави є позитивним імпульсом у розвитку цивілізації в цілому. Основними відмінностями від ринкової системи вільної конкуренції є активна участь держави в реалізації функцій перерозподілу власності, формування нормативно-правового поля діяльності, соціальні гарантії, широке використання господарюючими суб'єктами принципу платоспроможності розвитку як на макро-, так і на мікрорівнях з урахуванням кон'юнктури ринку, маркетингових досліджень, розвитку НТП, попиту й пропозиції товарів та послуг, з урахуванням результатів наукових досліджень фундаментальної і прикладної науки.

Адміністративно-командна система існувала в колишніх країнах соцтабору та характеризувалася монополізацією виробництва, вертикальною та ієрархічною системою влади на принципах диктатури, централізованим плануванням, державним контролем виробництва й розподілу ресурсів і продукції. Економічний механізм було сформовано з використанням в основному адміністративно-розпорядчих методів.

Аналізуючи економічні системи як синтез теоретичних, методологічних й організаційних напрацювань на певних етапах цивілізаційного розвитку суспільства, слід відмітити основні менеджмент-моделі, які сформувалися в певних країнах чи регіонах із використанням національних підходів, історичних, економічних, соціальних та інших чинників впливу. Загальноприйнятими моделями вважаються американська, японська, скандинавська, західноєвропейська.

Американська модель у цілому сформована на жорстких принципах тейлоризму: широкого впровадження нових технологій, забезпечення високої продуктивності праці, індивідуалізації оплати праці, жорсткої кадрової політики з урахуванням інтересів суб'єкту господарювання, відсутності в положеннях державної політики орієнтації на соціальну рівність, надання можливостей кожному досягти особистого успіху, всебічного заохочення

підприємницької активності, надання умов для збагачення найбільш активній частині населення.

Японська модель за низкою характеристик вважається діаметрально протилежною американській, насамперед, щодо кадрової політики, у якій працівник за своєю вартістю прирівнюється до основних засобів, а витрати на його освіту, професійність вважаються довгостроковими інвестиціями в розвиток людського капіталу. Другою рисою моделі є забезпечення зниження собівартості продукції і послуг, підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку шляхом відставання темпів росту оплати праці від темпів росту продуктивності праці.

Скандинавська модель є соціально орієнтованою з різким втручанням держави в соціально-економічні процеси. Політика забезпечення рівності громадян реалізується засобами податкової політики. У бюджеті держав концентрується до 60% ВВП, половина обсягу якого направляється на соціальні потреби. Виробництво в основному забезпечується приватним капіталом, а потреби суспільства з високим рівнем задоволення (освіта, охорона здоров'я, наука, зайнятість, транспорт, культура, страхування) – державою.

Західноєвропейська модель є поєднанням позитивних рис американської та японської моделей у частині технічного оснащення виробництв та формування кадрового потенціалу. Характерною рисою можна виокремити державну підтримку середніх і малих підприємств, фермерських господарств. Особливо ретельно держави регулюють ціни, мито, тарифи.

Найбільш поширеною класифікацією моделей держави є запропонована та обґрунтована класифікація Г. Еспінга-Андерсена, згідно з якою моделі названі «ліберальною» й «соціально орієнтованою» [2, с. 90] та реалізуються на практиці у формі різних соціально-економічних стратегій.

Обидві моделі припускають повне задоволення потреб населення, яке, проте, досягається по-різному.

З точки зору реалізації соціальної складової моделі соціально орієнтованої ринкової економіки остання привабливіша за ліберальну для

більшої частини населення, але все-таки не є абсолютним благом. Теоретико-методологічні обґрунтування необхідності відходу від функціонуючих положень розвитку України, що базуються на патерналістській моделі державного регулювання соціально-економічними процесами описані в монографії [1]. Соціально-економічна політика в Україні повинна спиратися на можливості синтезу соціально орієнтованої і ліберальної моделей. В її основі має бути ідея партнерства між державою, приватним сектором, громадськими й благодійними організаціями, фондами сприяння захисту та розвитку людини. Соціально орієнтована модель розвитку повинна повноцінно функціонувати у відношенні до інвалідів, мало забезпечених верств населення. Ліберальна модель розвитку має стати основою взаємовідносин держави та економічно активного населення.

Наукові результати дослідження теоретико-методологічних основ становлення та розвитку соціально-економічних систем, засобів впливу на економіку змінювались, доповнювались та в цілому забезпечували основу формування та функціонування соціально-економічних систем. З урахуванням національних особливостей, історичних, економічних, соціальних й інших чинників впливу, на основі теоретико-методологічних, організаційних напрацювань сформувалися основні загальноекономічні менеджмент-моделі (американська, японська, скандинавська, західноєвропейська), моделі соціально-економічного розвитку країн та відповідної їм соціально-економічної політики (скандинавська (соціал-демократична), континентальна (консервативна), англосаксонська (модель Беверіджа), південноєвропейська (середньоземноморська, рудиментарна)), у рамках яких механізм, пріоритетність реалізації соціально-економічних завдань та забезпечення соціально-економічного розвитку різні.

Розв'язувати соціально-економічні проблеми в Україні необхідно комплексно. Нова парадигма соціально-економічного розвитку в Україні – це модель системних перетворень, яка повинна базуватися на економічному прагматизмі та відповідати реальним очікуванням українського суспільства в соціально-економічній площині, а при залученні в процеси реформування

прогресивних сил суспільства та науки могла б виступити як національна ідея досягнення добробуту та забезпечення високих стандартів життя.

Список використаної літератури

1. Диха М.В. Соціально-економічний розвиток України: напрями та засоби реалізації: [монографія] / М.В. Диха. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
2. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism / G. Esping-Andersen // Journal of European Social Policy. – 1995. – Vol. 5, nr 22. – P. 87–96.